

Dr. Mező Ferenc
Debreceni Egyetem
Pszichológiai Intézet

AZ EMBERI SZÜKSÉGLETEKRE IRÁNYULÓ LÉLEKTANI MŰVELETEK (PSYOPS)

Az alábbiakban az emberi szükségletekre irányuló lélektani műveletekről lesz szó. A tanulmány négy részből épül fel. Az első részben a „NATO lélektani műveletek” (AJP-3.7.) doktrína alapján röviden összefoglaljuk a lélektani műveletekkel kapcsolatos azon ismereteket, amelyek minimálisan szükségesek lehetnek a tanulmány további olvasásakor.

A második rész szintén egy tömör összefoglaló lesz, amelyben Abraham Maslow szükségletek hierarchiájára vonatkozó elméletét mutatjuk be (a humán szükségletekkel kapcsolatban ugyanis a Maslow-féle elmélet szerepel a fent említett AJP-3.7.-es doktrínában).

A harmadik részben arra fókuszálunk, hogy általában véve hogyan alkalmazható a Maslow-féle elmélet a lélektani műveletek világában.

Végül a negyedik részben hadtörténeti példákon keresztül demonstráljuk az emberi szükségletekre irányuló lélektani műveletek alkalmazási lehetőségeit.

1. Lélektani műveletek (PSYOPS)

A NATO lélektani műveletek (AJP-3.7.) doktrínája kifejti, hogy egy-egy konfliktus esetén az érintett személyek (például vezetők, katonai erők, lakosság) attitűdjei, viselkedése végső soron eldöntheti az adott konfliktus kimenetelét. Éppen ezért a konfliktusok megelőzése, kezelése nemcsak fizikai, hanem tervszerű(!) lélektani beavatkozásokat is feltételez. E megközelítésben a lényeg a „tervszerűség” van, így az AJP-3.7. doktrína leszögezi, hogy: „Fontos szem előtt tartani azt, hogy a katonai

hadműveletek lélektani hatásai a tervezett lélektani műveletekkel ne keveredjenek össze” (AJP-3.7., 1. fejezet, 0105 bekezdés).

A NATO által alkalmazott definíció szerint a lélektani művelet (PSYOP, vagy psychological operation, illetve ennek többes számú alakjai: PSYOPS, vagy psychological operations) olyan a kommunikáció és egyéb eszközök módszereit alkalmazó tervezett lélektani műveleti tevékenység, amely a jóváhagyott célcsoport attitűdjének, magatartásának és viselkedésének megváltoztatására irányul, ezáltal befolyásolja a politikai és katonai célok elérését (vö.: MC-402). E meghatározás szerint a PSYOPS módszerei igen széles körűek lehetnek: kezdve a verbális kommunikációt használó klasszikus „röplapszóró, plakátragasztó” műveletektől, a nyomtatott vagy elektronikus sajtótermékeket előállító, közvetítő tevékenységeken át, a nonverbális kommunikációt is felhasználó eljárásokig. Az „egyéb eszközök módszereinek alkalmazása” kifejezés lényege pedig az, hogy a PSYOPS nonkommunikatív megoldásokkal is járhat – s ezek esetében az információs hadviseléstől és műveletektől (Denning, 1999; Schwartz, 1994; Waltz, 1998) független utakon is járhat.

Az AJP-3.7. 2002-ben közreadott, angol nyelvű meghatározásában a PSYOPS célcsoportja ellenséges, baráti és semleges személyek, csoportok lehetnek (AJP-3.7., 0103 bekezdés). A NATO a sajátoldal irányába nem alkalmaz PSYOPS-t. A PSYOPS-nak három alapvető célja van: a) gyengíteni az ellenség vagy a potenciálisan ellenséges célcsoport akaratát; b) megerősíteni a baráti célcsoport támogató érzelmeit; c) megnyerni az el nem kötelezett vagy a bizonytalan célközönség támogatását és együttműködési szándékát.

Az AJP-3.7. dokumentum 2002-es változata a PSYOPS négy főbb kategóriáját különbözteti meg, ezek:

- 1) Stratégiai Pszichológiai Tevékenységek (Strategic Psychological Activities, SPA);
- 2) Pszichológiai Megszilárdító Tevékenységek (Psychological Consolidation Activities, PCA);
- 3) Harctéri Pszichológiai Tevékenységek (Battlefield Psychological Activities, BPA);
- 4) Békétámogató Pszichológiai Tevékenységek (Peace Support Psychological Activities, PSPA).

A NATO vonatkozó irányelvei (MC-402) hazai adaptációja a PSYOPS három kategóriáját különbözteti meg (AJP-3.7., 2004-es kiadás):

- 1) *Stratégiai Lélektani Műveletek (SPO, Strategic Psychological Operations)*: magas szintű (azaz nemzeti kormányzati szintű) PSYOPS műveletek, melyek a támogató, ellenséges, potenciálisan ellenséges vagy semleges célcsoportokra irányulnak. Az SPO-k céljai természetüket illetően általában hosszú távra szólnak és politikai jellegűek.
- 2) *Válságreakáló Lélektani Műveletek (CRPO, Crisis Response Psychological Operations)*: a Válságreakáló Műveletek szerves részeként azt a célt szolgálják, hogy támogató környezetet biztosítsanak a műveletben résztvevő erők részére, együttműködésre bátorítsák a célcsoportokat (például a konfliktusban résztvevőket és a polgári lakosságot), továbbá támogassák a küldetést és segítsék az erők megóvását.
- 3) *Harci Lélektani Műveletek (CPO, Combat Psychological Operations)*: hadművelési és harcászati szintű műveletek, amelyek célja: csökkenteni a szemben álló fél harci erejét az agresszió folytatására vonatkozó szándékának megakadályozásával, valamint támogatni a parancsnok művelési szabadságát.

E kategóriák létrehozása elsősorban a Nemzeti Ügynökségek, a Befogadó Nemzetek, a Szövetség és a NATO Katonai Hivatalai közötti felelősség megosztás elősegítését szolgálja, a gyakorlatban sok lényeges átfedés van közöttük.

2. A szükségletek hierarchiája

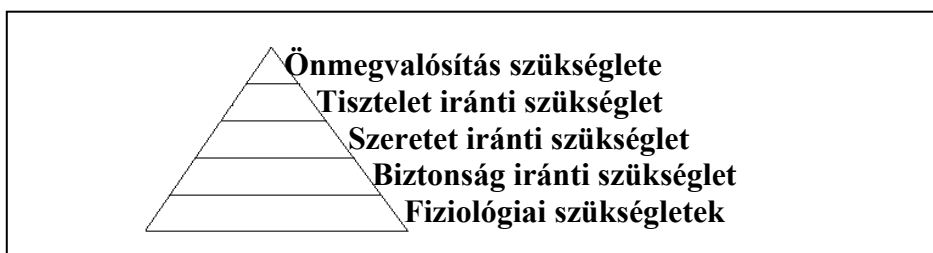
A lélektani műveletek egy sajátos típusát képviselik azok, amelyek az emberi szükségletekre irányulnak. A NATO AJP-3.7. doktrína a szükségletekkel kapcsolatban Abraham Maslow szükséglet hierarchia elméletére fókuszál. Mi lehet az oka annak, hogy a számos motivációs elmélet közül éppen Maslow elméletét veszi alapul e doktrína? „A lélektani műveletek pszichológiai alapjai” című cikkében Bolgár Judit kétféle magyarázat lehetőségét veti fel (Bolgár, 2005): a) a NATO-doktrína főként az

angolszász kutatásokra épül és ezért az angolszász szakirodalomban legelterjedtebb elméletet asszimilálja; b) Maslow elmélete eléggé általános és kultúrafüggetlen ahhoz, hogy bármely (szub)kultúrát célzó NATO PSYOP beavatkozás esetén praktikus felhasználható legyen.

Maslow szükséglet hierarchia elméletét a pszichológiai szakirodalom többféle változatban is közli. Jelen alfejezetben közvetlenül az elmélet alkotójától (illetve annak magyar fordításából) vett idézetekkel mutatjuk be, miről is szól a teória. Maslow (1988, 391. p.) szerint: „Legalább öt olyan célcsoport van, amelyeket alapvető szükségletnek nevezhetünk. Ezek röviden a fiziológiaiak, a biztonság, a szeretet, a tisztelet és az önmegvalósítás”. Megjegyzendő, hogy Maslow szükséglet hierarchia modelljének nemcsak az öt, hanem többszintű változatai is megjelennek a szakirodalomban (így az AJP-3.7.-ben is).

A szükségletek hierarchiájáról szóló elmélet szerint tehát az emberi viselkedést egy sor szükséglet befolyásolja, amelyek viselkedésirányító szerepüket tekintve aláfőlrendeltségi viszonyban állnak egymással (lásd: 1. ábra): „Az emberi szükségletek megnyilvánulási erejüknek megfelelően bizonyos hierarchia szerint rendeződnek, rangsorolódnak. Azaz az egyik szükséglet megjelenése általában egy másik, erőteljesebb szükséglet ezt megelőző kielégítésétől függ. Az ember egy állandóan valamit kívánó állat. Semmilyen szükséglet vagy ösztön sem tekinthető elszigeteltnek vagy különállónak. Minden ösztön más ösztönök kielégítettségi vagy kielégítetlenségi állapotával van kapcsolatban” (Maslow, 1988, 373-374. pp.).

1. ábra: Maslow (1988) szükséglethierarchia modellje. A piramis csúcsán álló szükségletek akkor jutnak viselkedést irányító szerephez, ha az alattuk lévő szükségletek már legalább részben kielégítést nyertek. Megjegyzendő, hogy Maslow szükséglet-hierarchia modelljének nemcsak ez az öt, hanem többszintű változatai is megjelennek a szakirodalomban (így az AJP-3.7.-ben is).

E szükségletek az egyszerű testi igényektől (például: éhség, szomjúság, alvási igény stb.) egészen a komplex lélektani igényekig (például: a megismerés és az önbecsülés) terjednek. Vegyük sorra a Maslow-által megnevezett öt főbb szükségletet:

Fiziológiai szükségletek. Ide sorolhatók azok az alapvető, az emberi szervezet létfenntartásával, optimális működésével kapcsolatos szükségletek, mint például az éhség és szomjúság csillapítása vagy az alvás.

Biztonság iránti szükséglet. „Ha a fiziológiai szükségletek viszonylag kielégítettek, akkor az igények új csoportja merül fel, amelyet biztonság-igényeknek nevezhetünk” Maslow (1988, 377. p.). Aktiválódásakor „az egész szervezetet biztonság-kereső mechanizmusnak tekinthetjük. A receptorok, az effektorok és az intellektus is ezt a célt szolgálja. (...) gyakorlatilag minden kevésbé fontosnak látszik, mint a biztonság (néha még a fiziológiai szükségletek is, amelyeket – ha már kielégítést nyertek – most alá fog becsülni). Az ember ebben az állapotban, ha ez szélsőséges és állandó jellegű, úgy jellemezhető, hogy majdnem egyedül a biztonságért él” (Maslow, 1988, 378. p.). Maslow szerint kultúránkban az egészséges, normális szerencsés felnőtt biztonság-igényei messzemenően ki vannak elégítve: „A békés »jó« társadalom tagjai rendszerint elég biztonságban érzik magukat vadállatokkal, szélsőséges

hőmérsékletingadozásokkal, bűnözőkkel, tettegességgel vagy gyilkossággal, zsarnoksággal stb. szemben. Ezért – reális értelemben – nincsen már olyan biztonság-igénye, amely aktív motiváló tényezőként szolgálna. Ahogy a jóllakott ember már nem érez éhséget, úgy a biztonságban lévő ember sem érzi veszélyben magát. Ha ezeket a szükségleteket közvetlenül és világosan akarjuk látni, akkor a neurotikus vagy majdnem neurotikus egyéneket és a gazdaságilag és társadalmilag elnyomottakat kell szemügyre venni. Ezen szélsőségek között a biztonság-igények kifejezését csak olyan jelenségekben észlelhetjük, mint pl. az emberek állandó jellegű és védelmet nyújtó munkára, takarékbetétre, valamint különféle (orvosi, fogászati, munkanélküliségi, munkaképtelenségi, öregségi) biztosításra irányuló vágya” (Maslow, 1988, 379. p.). A biztonság iránti igény csak válságos helyzetekben (például háború, betegség, járvány, természeti katasztrófa, bűnözési hullám, terrortámadások, társadalmi szervezetlenség, neurózis, agysérülés), tartósan elviselhetetlen állapot (esetleg az ezzel való vélt vagy valós fenyegetettség) esetén jelentkezik domináns motiváló tényezőként.

Szeretet iránti szükséglet. A barátok, a szerelmek, a feleség, a gyerekek hiánya aktiválja. „Társadalmunkban, ezen szükségletek kielégítésének az akadályoztatása jelenti a rossz alkalmazkodóképesség és a komolyabb pszichopatológikus esetek legáltalánosabb magját. Az emberek szeretetre és gyengédségre, valamint a szexualitásban lehetséges kifejezésekre általában kétértelműen tekintenek és azokat rendszerint sok korlátozással és gátló tényezővel fogják körül. A pszichopatológia majdnem minden teoretikusa hangsúlyozza azt, hogy a szeretet-igények kielégítésének korlátozása alapvető jelentőségű a környezettel való meghasonlás kórképében” Maslow (1988, 381. p.). A szeretet-igény fogalma a szeretet adását és elfogadását is magába foglalja.

Tisztelet iránti szükséglet. Maslow (1988, 381. p.) szerint „Társadalmunkban minden ember (néhány patológikus kivételtől eltekintve) önmaga számára jól megalapozott értékelést, önbecsülést vagy önértéket és mások részéről megnyilvánuló tiszteletet igényel.” Később így folytatja (Maslow, 1988, 382. p.): „Az önbecsülés igényének kielégítése az önbizalom, érték, erő képesség érzéséhez, valamint ahhoz az érzéshez vezet, hogy hasznosak és szükségesek vagyunk a társadalomban. Ezen igények

kielégítésének akadályoztatása viszont a kisebbségek, gyengeség és elesettség érzését keltik”.

Önmegvalósítás iránti szükséglet: arra irányuló vágy, hogy az ember abban tevékenykedjen, amihez megvannak a képességei és az elköteleződése. Arra irányuló vágy, hogy „mindjobban azzá legyünk, amik vagyunk és mindenné váljunk, aminek az elérésére képesek vagyunk” (Maslow, 1988, 382. p.). „A zenésznek zenélnie, a képzőművésznek festenie, a költőnek írnia kell, ha véglegesen boldog akar lenni. Amit az ember tud, azzá kell lennie. Ezt az igényt nevezhetjük önmegvalósításnak” (Maslow, 1988, 382. p.). Az a sajátos forma, amelyben ezek az igények megjelennek, személyenként erősen változni fog. Az egyik ember ideális anyja akar lenni, a másik sportol, megint mások művészetekkel vagy tudományokkal foglalkoznak, esetleg a katonai karrieréről álmodnak.

A PSYOPS szempontjából figyelemre méltó még Maslow alábbi megjegyzése: „Ezen alapvető emberi célok kielégítésének akadályoztatása vagy akadályoztatásának pusztán lehetősége, vagy azon védekező eszközöknek a veszélyeztetése, amelyek óvják azokat, vagy pedig azon feltételek korlátozása, amelyekre ezek a célok alapulnak, pszichológiai fenyegetésnek tekintendő” (Maslow, 1988, 391. p.).

3. Maslow-elméletének alkalmazási lehetőségei a PSYOPS-ban

Ha továbbgondoljuk Maslow elméletének PSYOPS alkalmazási lehetőségeit, akkor azt találjuk, hogy egy-egy szükséglettel kapcsolatban négy alapvető manipulációs lehetőség adódik (a kommunikáció és egyéb eszközök módszereit alkalmazó tervezett lélektani műveleti tevékenység keretében):

- 1) a szükséglet felkeltése: ahhoz, hogy egy szükségletet felkeltsünk, ki kell elégítenünk a szükségletek hierarchiájában alacsonyabb szintűnek tekinthető szükségleteket. Ezen túl, egy másik lehetőséget jelent, ha a szükséglethierarchia olyan jellegű átszervezését értjük el, amelyben egy magasabb szintű szükséglet akkor is viselkedésirányító hatást nyer, ha az alacsonyabb rendű szükségletek kielégítetlenek. Erre vonatkozó példa:

éhségstrájkot folytatók esetében az éhség alapvetőbb szintű szükséglet, mégis háttérbe szorul más, inkább az önmegvalósítás körébe sorolható motivációk mögött. Ugyanez érvényes a kamikaze-pilótákra, vagy az öngyilkos terrorista merénylőkre is, ahol az életben maradási más, elvontabb vallási-politikai-katonai célok „írják felül”. A szükséglet felkeltésének folyamata, hogy a PSYOPS-t alkalmazó fél a kielégítésre vonatkozó javaslatokat, utasításokat, sugallatokat tehet. Például az ellenség megfélemlítése (a biztonsági szükséglet felkeltése) mellett, a biztonság irányába ható utasítások következhetnek: „Helyzeted kilátástalan! Dezertálj, mutasd fel ezt a röplapot, s életben maradsz!”.

- 2) a szükséglet kielégítése: ez feltételezi az adott szükséglet korábbi (spontán vagy manipuláció hatására létrejött) felkeltését és azt, hogy a PSYOPS-t folytató erők képesek-e szükséglet jelenlétét észlelni, illetve rendelkeznek a szükséglet kielégítésére alkalmas lehetőségekkel. Esetenként az is előfordulhat, hogy a szükséglet kielégítésének ígérését kommunikálja a PSYOPS-t alkalmazó fél, még akkor is, ha valójában nem áll módjában azt megtenni. Más esetekben olyan célpontokat jelölhet meg a PSYOPS-üzenet, amelyek ellen a célcsoport indíthat támadást szükségletei kielégítése érdekében. Például: a) megtévesztő információk közlése közeli élelmiszer-, fegyverkészletekről, annak reményében, hogy e készletek felkutatása eltereli az ellenség figyelmét a PSYOPS-t alkalmazó erők saját erőiről; b) az ellenség egységeinek egymás ellen uszítása az alapján, hogy a kimerülőben lévő készletekkel egyikük visszaél stb.
- 3) a szükséglet kielégülésének megakadályozása (másképp: a szükséglet fenntartása): ez feltételezi az adott szükséglet (spontán vagy manipuláció hatására létrejött) felkeltését és azt, hogy a PSYOPS-t alkalmazó erők képesek ezt az állapotot tartósan fenntartani (a kielégülést megakadályozni). Itt is érvényes lehet, hogy a szükséglet kielégülésének megakadályozásáról szóló kommunikáció is hatásos lehet. Egy ilyen kommunikáció akár olyan komponenst is tartalmazhat, amelyben megjelölik (sugallják), hogy a

célcsoport szükségleteinek kielégülését ki akadályozza (pl. az ellenség saját katonai-politikai vezetése, ha a lázadás szítása a cél, vagy a PSYOPS-t alkalmazó erők megjelölése, ha a büntetés vagy a büntetésmegvonás kilátásba helyezése a cél).

- 4) a szükséglet felkeltődésének megakadályozása. Ennek két alapvető módja: a) a szükséglet kielégítése, illetve b) az adott szükségletnél alapvetőbb szükségletek aktiválása, felkeltése – akár kommunikatív, akár non-kommunikatív úton.

Noha más és más jellegű beavatkozást feltételeznek, a szükségletek manipulálásának e négy lehetőségéből funkcióját tekintve két pár alkotható:

- 1) a szükséglet felkeltése és/vagy kielégülésének megakadályozása: mindkettő lényege az adott szükséglet viselkedést meghatározó szerepének érvényesítése. Ezeket nevezhetjük összefoglalóan a szükséglet aktiválásának.

- 2) a szükséglet kielégítése és/vagy felkeltődésének megakadályozása: mindkettő lényege az adott szükséglet „deaktiválása”, viselkedésirányító szerepének megszüntetése.

Fentebb már utaltunk rá, de érdemes külön is hangsúlyoznunk, hogy a szükségletekre irányuló manipulációk nemcsak fizikai intézkedéseket jelenthetnek (például ételmegvonás, vagy ételosztás), hanem kommunikációs jellegűeket is (például röplapokon vagy az elektronikus médián keresztül olyan üzenetek sugalmazása, hogy a harcot folytatók és családjaik éhezni fognak, míg a fegyvert önként letevők és családjaik nem fognak éhezni).

4. Hadtörténeti példák

A tanulmány további részében hadtörténeti példákon keresztül mutatjuk be, hogy a legkülönbözőbb történeti korokban és társadalmakban, miként alkalmazták a szükségletekkel operáló PSYOPS-t a konfliktusok megelőzése, kezelése érdekében stratégiai, illetve taktikai szinten. A Maslow által eredetileg körülírt öt szükséglet mindegyikének esetében – a teljesség igénye nélkül, inkább szemléletformáló jelleggel

– rámutatunk arra, hogy az adott szükséglet aktiválása, deaktiválása milyen módszerrel, s milyen stratégiai, taktikai cél érdekében történhet.

E példatárban a NATO irányelvekben elutasított, tiltott módszerek, mondhatni „becstelen” esetek is helyet kaptak. A PSYOPS ellentevékenység (MC-402) esetén ugyanakkor ezekkel is tisztában kell lenni. A PSYOPS ellentevékenység célja az ellenséges lélektani tevékenységek felderítése és az ellenük való tevékenység (MC-402). Az „ellen-PSYOPS”-nak tehát fel kell készülnie a NATO erőket, lakosságot érő ellenséges PSYOP beavatkozásokra is, s számítani kell arra is, hogy az ellenség nem tartja magára érvényesnek a NATO önmagára érvényes korlátozásait, tiltásait. Így például a NATO a „saját oldal” felé nem alkalmaz PSYOPS-t, a hadtörténelem azonban számos példát ad erre az eshetőségre is (lásd például a náci propaganda gépezetet – Dupuy és tsai, 1993, 2214. p. –, vagy a Szaddám Husszein által ellenőrzött médiák jelentéseit az Öböl-háború aktuális helyzetéről)... Ezért a továbbiakban kitérünk azokra az esetekre is, amikor a PSYOPS az ellenség felé irányult, s azokra is, amikor a saját oldal felé irányult. Ez természetesen nem meríti ki a humán szükségletekre irányuló PSYOPS lehetőségeinek teljes skáláját. Így jelen tanulmány keretei között nem fókuszálhatjuk figyelmünket sem azokra az esetekre, amikor a PSYOPS semleges célcsoportok felé (fontos: nem ellen, hanem felé!) irányul; sem azokra az esetekre, amelyekben a PSYOPS-t alkalmazók „kívülálló” harmadik faktorként avatkoznak be két ellenfél konfliktusába. Mindemellett a felsorakoztatott hadtörténeti példák fogódzót nyújtanak arra, hogy hogyan alkalmazható a PSYOPS ilyen szituációkban is – hiszen a módszer jóformán ugyanaz, a célcsoport és a szerepek változnak mindössze.

E hadtörténeti példatár azért különösen érdekes, mert rámutat arra, hogy: 1) a háborúban és a békében az „emberi tényező” sok oldalról támadható és támogatható faktor; és 2) esetenként a PSYOPS-tól első megközelítésben távolinak tűnő szolgálatok, mint a hadtáp és logisztika, fontos és központi szerepet kapnak a lélektani műveletekben (amennyiben nem pozitív vagy negatív mellékhatásaikról beszélünk, hanem felhasználásukat egy megtervezett lélektani művelet részének tekintjük).

4.1. A fiziológiai szükségletre irányuló műveletek

A nagy számú fiziológiai szükséglet közül – terjedelmi okok miatt – a következőkben mindössze a táplálkozásra vonatkozó műveletekkel foglalkozunk. A táplálkozással (tágabb értelemben: ételek és italok fogyasztásával) kapcsolatos manipulációk lehetőségei háborús viszonyok között, illetve békeidőben: 1) a táplálkozási szükséglet felkeltése és/vagy kielégülésének megakadályozása (étel/ital megvonása az ellenségtől és/vagy a sajátoldaltól); 2) a táplálkozási szükséglet kielégítése és/vagy a táplálkozási szükséglet feltámadásának megakadályozása (az ellenség és/vagy a sajátoldal étellel, itallal történő ellátásának biztosítása).

Étel/ital megvonás az ellenségtől. Célja: a harci morál, s általában a fizikai harcképesség csökkentése. Az étel/ital megvonásról szóló (rém)hírek terjesztése az ellenség soraiban egyértelműen PSYOPS-nak tekinthető, s a rendelkezésre álló élelmiszerkészletek iránti versengő magatartást, káoszt, ellátási nehézségeket okozhat. A háborúk, ostromok során már az ókorban is jól ismert (s azóta is rendszeresen alkalmazott) módszer az ellenfél testi-lelki erejének megtörésére a kiéheztetés és/vagy a folyadékmegvonás. A szomjazás 6-7 nap alatt halálhoz vezet (a szomjazásos halál akkor következik be, ha a szervezet víztartalmának körülbelül 15-20%-át elveszti – Obál, 1982). Az éhezés – megfelelő mennyiségű folyadék fogyasztása mellett – kb. 40-60 nap alatt okoz halált. A harci morál azonban általában a halál beállta előtt jelentősen csökken: az éhező fél leteszi a fegyvert, feladja a várat, az éh- és szomjhalál helyett a megadást, fogságot, behódolást választja. A hadtörténelem rengeteg példát ad erre a művelettípusra. Demonstrációképpen következzen itt egyetlen klasszikusnak tekinthető eset: Alesia ostroma (i.e. 52.) során Julius Ceasar kettős árokrendszert (csapdákkal, 90 cm mély gödrökbe rejtett, felfelé meredő villás ágakkal, tűzben edzett hegyes karókkal, a közeli folyó elterelése révén vizes árokkal rendelkező ostromművet) hozott létre. Ostromló seregét ez a kettős árokrendszer egyrészt védte az Alesia felől történő kitörésektől; másrészt ennek segítségével addig tudta feltartóztatni a város felmentésére siető külső támadásokat, amíg ellenfele, Vercingetorix (gall törzsfő) serege a kiéheztetés miatt meg nem adta magát (Warry, 1980). Az ostrom során a gall helyőrség (az előrelátható mézszárlás vagy a kannibalizmus elkerülése miatt?) kiűzte Alesia polgári

lakosságát. „Szerencsétlen kitzasztítottak könyörögtek, hogy római rabszolgák lehessenek, és ellátást kaphassanak. Ceasar, akinek csak 30 napra elegendő tartalékai voltak, megtiltotta, hogy enni adjanak nekik” (Warry, 1980, 168. p.).

Étel és/vagy ital megvonása a sajátoldaltól: a harci cselekményre motiválás drasztikus eszköze, amikor a sajátoldal a hadvezetés arra kényszeríti, hogy az ellenféltől szerezzék meg a szükségletei kielégítéséhez elengedhetetlen táplálékot, folyadékot. Az étel/ital megvonásának lehetőségéről szóló (rém)hírek terjesztése a sajátoldal soraiban olyan PSYOPS-nak tekinthető, melynek távlati célja a (csatától, háborútól esetleg tartózkodó) katonák/civilek harcra történő motiválása javaik, szűkebb értelemben az életben maradásukat biztosító élelmiszerkészleteik megtartása érdekében. Szun Cu, az i.e. IV. sz. táján alkotott hadtudományi művében, „A hadviselés művészetében” többször tesz utalást arra, hogy a katonák hadra fogásának egyik módja, hogy a hadvezér olyan helyzetet idéz elő, amelyből nem lehet visszavonulni, csak előre lehet menni; például: „Állítsuk katonáinkat olyan helyekre, ahonnan nincs kiút, s akkor meghalnak inkább, de nem menekülnek. Ha pedig meghalni is készek, akkor a tisztek és katonák biztosan megfeszítik minden erejüket. Mert seregünk katonái, ha veszedelemben vannak, nem rettegnek többé; ha nincs számukra kiút, akkor szilárdan helytállnak; mélyen behatolnak az ellenség földjére, ragaszkodnak is hozzá; ha elkerülhetetlen számukra, akkor küzdenek (Tőkei, 1995, 87. p.). Máshol: „Mert katonáinknak előbb hátrányos helyzetbe kell jutniuk, csak azután képesek jól intézni a győzelem vagy vereség dolgát” (Tőkei, 1995, 95. p.). Természetesen az ilyen „menni vagy meghalni” helyzetet a szükségletek kielégítésének (például: a táplálkozás) ígérete teszi igazán motiváló erejűvé.

Az ellenség ellátása étellel és/vagy itallal: ide sorolhatók például a dezertálók számára ígért táplálékról, illetve a sajátoldal bőséges ellátmányáról szóló (ál)hírek, (dez)információk terjesztése. Ismert olyan történet, amelyben a hosszúra nyúló ostrom esetén (amikor már mindkét fél készletei végét járta) az ostromlottak tüntetően étellel dobálták meg az ostromlókat (vagy bőséges élelem adagokat dobtak ki a falakon kívülre), s ez a tett készítette az ostrom feladására az ellenséget. Az ellenségnek adott

étel üzenete ebben az esetben az volt, hogy „mi még sokáig bírjuk, bőséges készleteink vannak, sőt még pocskolni valónk is van; ti viszont elbuktok, mert éheztek, hiányt szenvedtek, legyengültök, sorsotok kilátástalan, vállalkozásotok kudarcra ítélt”. E sajátos művelet olykor akkor is bevált, ha az ostromlottak az utolsó adag ételüket dobálták ki a várból... Ugyanezt a módszert persze az ostromlók is alkalmazhatták; például: 1093-ban I. László magyar király Lengyelországba tört, s három hónapon át ostromolta Krakkó várát. Az ostromlók és ostromlottak egyaránt éheztek. Ekkor a király azt kérte seregétől, hogy minden katona hozzon egy csizmaszárnyi földet az éjszaka folyamán a vár elé. A földből nagy halmot emeltek, a tetejét pedig beborították liszttel. Az ostromlottak reggel szembesültek a „liszt-halommal”, s úgy vélték, hogy a magyarok, az ostromlók bővében vannak az élelemnek, míg ők lassan éhen pusztulnak. Feladták tehát a várat a magyaroknak, s I. László akarata szerinti békét kötöttek (Thuróczy, 2001).

Az ellenségnek csalétekként felkínált ellátmány, folyadék, táplálék a gerillahadviselés klasszikus eszköze. A kiéhezett ellenség számára készített „egérfogó”-jellegű csapdák, vagy drasztikusabb, például a taposóaknával kombinált változatok is ismertek. Az ellenség megmérgezésének is egyik lehetséges módja a táplálékba, italba kevert méreg. Gondoljunk csak arra, hogy hányan haltak meg a történelem során barátnak hitt kezek által kínált mérgek hatására. Az étel kínálása egyébként is régtől fogva baráti gesztus, amellyel élni és visszaélni is lehet. A magyarok „kalandozásainak” korában, 904-ben például a bajorok egy lakoma ürügyén csalogatták át Kurszán magyar fejedelmet és kíséretét, s az étkezőasztal mellett mészározták le (Földi, s.a.).

További hadtörténeti példák: az ellenség ellátására építő stratégia sajátos megnyilvánulása, amikor a hódító seregek szándékosan adnak lehetőséget arra, hogy a lakosság a hátszágba meneküljön – s felélje annak tartalékait... A peloponnészoszi háború (i.e. V. sz.) során az ostromlók gyakran kiéheztetéssel arattak győzelmet az ostromlottak felet. E stratégia ókori demonstrációját szolgáltatja Lüsztandrosz spártai hadvezér esete. Ő mielőtt Athén blokádjához fogott volna, minden máshol foglyul ejtett athénit Athénba küldött, hogy ezzel is szaporítsa az éhezők számát (Warry, 1980, 50. p.). Lényegében ugyanerre a módszerre találhatunk utalást a Barbarossa-hadműveletben

résztevő német Közép-hadseregcsoporthadnaplójában (Kriegstagebuch der Heeresgruppe Nord, 1941, okt. 12): „Azt, hogy Leningrádot aláaknázták és az utolsó emberig védeni fogják, már közzétette a szovjet rádió. (...) Súlyos járványokra lehet számítani. Egyetlen német katonának sem kell betennie oda a lábát”. Amennyiben a lakosságot (a tüzéségi tűz és a bombázások révén) rá lehet kényszeríteni, hogy az orosz hátszágba meneküljön, akkor „az oroszországi káosz még nagyobb lesz és a saját közigazgatásunkra nehezedő teher csökken, és könnyebbé válik a megszállt területek kiaknázása” (Kriegstagebuch der Heeresgruppe Nord, 1941, okt. 12; lásd még: Kershaw (2002, 134. p.).

A sajátoldal étel/ital ellátásának biztosítása a harci morál, s általában a fizikai harcképesség fenntartása érdekében. Az ellenséget érintő étel/ital megvonással párhuzamosan ugyancsak régi elv a sajátoldal harcképességének növelése érdekében a sajátcsapatok jól táplálása, folyadékkal történő ellátása. Mint Marosi és Nagy (1985, 326. p.) írják: egy háború megvívása „...nemcsak a csatatereken történik, hanem a gazdasági szférákban is. Itt mindenekelőtt a hadseregellátás kerül előtérbe, s talán ezen belül is az élelmezés. Hiszen éhező sereggel a legkiválóbb hadvezér sem tud eredményt elérni, még ha katonái a legjobban felfegyverzetek és kiképzettek is.” Holmes (1997, 20. p., lásd még: Holmes, 1995) szerint: „A logisztika a hadsereg mozgatásának és ellátásának gyakorlati tudománya. Sok igazság van ebben a mondásban: »Míg az amatőr harcászatról beszél, a profi ellátásról.« Az I. világháborúig egy hadsereg működésének legfőbb feltétele a katonák és lovak élelmezése volt.”

4.2. A biztonsági szükségletre irányuló műveletek

A biztonsági szükséglet manipulációjának lehetőségei: 1) a biztonság iránti szükséglet felkeltése és/vagy kielégülésének megakadályozása, ezen belül (az ellenség és/vagy a sajátoldal neurotizálása); 2) a biztonság iránti szükséglet kielégítése és/vagy feltámadásának megakadályozása (az ellenség és/vagy a sajátoldal lelki egyensúlyának elősegítése).

Az ellenség neurotizálása. Az ilyen jellegű műveletek célja: az ellenség harckészségének csökkentése stresszt és szorongást keltő, traumát okozó szituáció(k) teremtésével, esetleg hosszabb távon át történő fenntartásával. A hadtörténelem számos példát, s módszert szolgáltat az ellenség hadászati vagy harcászati célból történő neurotizálására. Az ellenség demoralizálására irányuló akusztikai kísérlet megnyilvánulhat például artikulatlan üvöltésben (lásd a karatéban is használt „kiai”-t), értelmes szavak esetleg mondatok ordításában (pl. a japán „Banzai!” csatakiáltás), csatadalok harci dalok (pl. az ógörög harci paian) éneklésében, kántálásában, muzsikálásában; vagy zajkeltés formájában. Ez utóbbi alkalmazás sajátos esete: a II. világháború során, 1945-ben a szovjet csapatok a hazai, dunántúli hadműveletek folyamán hanglemezzel játszott harckocsi zúgással tévesztették meg a fasisztákat nagy erejű harckocsi-erők összpontosítását illetően (Molnár, s.a.). Korunkban, a személyek ellen bevethető akusztikus fegyverek (lásd: Bartha, 2004) kétféle módon is szerepet játszhatnak az ellenfél neurotizálásában: 1) olykor pánikhoz vezető közvetlen szervi és idegrendszeri reakciókat válthatnak ki; 2) a bevetésükkel történő fenyegetés is szorongást kiváltó hatású lehet.

Az ellenség neurotizálását vizuális információk is szolgálhatják; például: a tahiti harcosok kidülledt szemű és kinyújtott nyelvű grimaszai; a Közép-Ázsia sztyeppén élő hunok kultikus céllal összevagdalt és igen ijesztő arca, a katonák öltözete, a harci maszkok, a testfelületet vizuálisan nagyító, az izmokat kihangsúlyozó mellvért (a testtömeg és -felszín nagyítása révén történő elriasztás az állatvilágban is sok esetben alkalmazott stratégia!). Az ellenséget elrettentheti a sajátoldalunk hatalmas erejének híre, látványa is: a Mongol-Hvárezmi háború (1219-1222) során, Szamarkand ostroma (1220) alkalmával Dzsingiz kán, hogy a város védőiben rémületet keltsen, a foglyokat is

katonás rendbe állította: minden tíz fogolyra jutott egy zászlótartó hadi lobogóval. A városból kikémlelő védőknek úgy tűnt, hogy a mongolok annyian vannak, mint az égen a csillag. Egy újabb eset a tatárjárás korából: Rogerius mester siralmas énekéből tudjuk, a tatárok egy szolgálóból álló alakulatának vezetéklóvaira kísérteties figurákat, szörnyalakokat ültettek, s mikor a magyarok (a váradi püspök csapatai) szembe találták magukat ezekkel, megrémültek és elmenekültek a „kutyafejű” tatárok elől (Ónody, 1999, 122. p.).

A biztonsági szükségletet aktiváló üzenet szemantikus formában is célba érhet: 1051-ben (a Thuróczy krónika szerint 1053-ban – Thuróczy, 2001) III. Henrik német császár hatalmas sereggel támadt Magyarországra. A hadsereg ellátására élelemmel megrakott hajókat is küldött a Dunán Magyarországra. E hajók parancsnokává nagybátyját, Gebhart püspököt (Regensburg püspöke, 1030-1060) nevezte ki. I. Endre (Andrásként is hivatkoznak rá) magyar király ezek hallatára az összes gabonakazlat és szénaboglyát tüzzel felégette, és a lakosokat minden állatukkal együtt elvitte arról a vidékről, ahol a császár készült átvonulni. A német sereg így sem a maga számára, sem a lovai számára nem talált ezen a területen élelmet. Közben Gebhart püspök Győrbe érkezett az élelemszállító hajókkal, és levelet küldött Henrik császárhoz, hogy megtudja, hol kell rá várnia. András király (I. Endre) portyázói e levelet elfogták. A magyarok ezek után hamis levelet írtak Gebhart püspöknek: „Tudd meg. Derék fivérem, Gebhart püspök, hogy birodalmunk nagy és súlyos ügyei arra kényszerítenek, hogy Magyarországból visszatérjünk Németországba, ellenségeink ugyanis ellenséges szándékkal megszállták birodalmunkat. Rajta hát, siess, és a hajókat megsemmisítvén amilyen gyorsan csak tudsz, gyere hozzánk Regensburgba; számodra sem biztonságos tovább Magyarországon időzni” (Thuróczy, 2001, 95-96. pp.). A hamis levél dezinformációjának hatására Gebhart püspök megsemmisítette a hajókat és vele a német élelmiszer utánpótlást, s sietve Németországba menekült. III. Henrik hadseregét (a lovakkal és igavonó állatokkal együtt) nyomorúságos éhínség fenyegette, ami végül békeesküre kényszerítette a német császárt.

A biztonsági szükséglet felkeltésére alkalmas és a biztonság megteremtésének (e szükséglet kielégítésének) lehetőségét mutatja be az a röplap, amelyet Dupuy és tsai

(1993) közölnek. A korabeli német röplapon (amit London felett szórtak 1940 nyarán) Winston L. S. Churchill képe látható, a felirat pedig keresett bűnözőként, tömeggyilkosként mutatja őt be, aki a háború rémségeibe taszítja a britteket. Az üzenet egyértelmű: a biztonság kulcsa Churchill elpusztítása vagy legalábbis letartóztatása.

A II. világháborúban, Franciaország 1940-es inváziója során a németek francia nyelvű rádióprogramot sugároztak a „Radio Humanité” és „Voix de la Paix” (magyarul: „Emberi(es)ség Rádió” és „A béke hangja”) néven jelentkező állomásaiakon keresztül. Az adások célja: pánikkeltés, a lakosság esztelen menekülésre készítése. Francia és angol beszámolók és dokumentumok szerint, a menekülők olyan káoszt idéztek elő a francia utakon 1940 májusában és júniusban, ami jelentősen hátráltatta a Szövetségesek műveleteit. Ez az eset tekinthető talán a legsikeresebb második világháborús német rádiós propagandának (Buchbender és Hauschild, 1984 művére hivatkoznak Dupuy és tsai, 1993).

A biztonság iránti szükséglet egykor a hidegháborús nemzetközi politika központi tényezőjévé vált. Paradox módon a világbéke egyik záloga a MAD (Mutual Assured Destruction), vagyis: a kölcsönösen garantált megsemmisítés, s az elrettentés politikája volt a hidegháborúban (Szabó, 1995). A NATO-stratégia a megfelelő nukleáris és hagyományos fegyverek összességén alapult akkoriban. Nem a háború megnyerése volt a cél, hanem a háború megelőzése a valószínű agresszor elrettentésével (Bolkestein, 1989). Ahogy azt Margaret Thatcher (1979-1990-es évekbeli brit miniszterelnök) egyszer kijelentette (idézi Bognár, 1989b, 27. p.): „...Az atomfegyverek idézik elő a legnagyobb elrettentést, amely valaha is létezett a világon...! Ne feledjék el: az atomfegyverek elrettentő fegyverek!”. Taylor és McDowell (1989, 112. p.) megjegyzik: „Ha az elrettentés eredménytelennek bizonyul, akkor veszi kezdetét a háború.”

A terroristák lélektani fegyvertárának legfőbb eszköze az ellenség neurotizálása – márpedig napjaink biztonságpolitikáját is jelentősen meghatározza a terrorizmus, a terrorista szervezetek léte (például az iszlám fundamentalista Al-Kaida; az arab Hezbollah, Fekete Szeptember, Libanoni Fegyveres Forradalmi Frakció, Palesztin Felszabadítás Népi Frontja, Al-Saika, Hamasz; a német RAF, Forradalmi Sejtek; a baszk ETA; a spanyol GRAPO; az északír IRA; az olasz Brigada Rosso; a francia OAS;

a görög ELA; a puerto ricói Macheteros; a salvadori Nép Felszabadítás Erői; az argentin-perui Fényes Ösvény; a japán Aum Shinrikyo vagy a csecsen terrorista csoportok) – vö.: Netanjahu, 1995; Kószegvári, 2002; Kővári és Nagy, 2002 és 2003; Szabó, 2003; Pix, 2002. A terrortámadások esetében a közvetlen fizikai megsemmisítés mellett (esetleg helyett) a tömegekre mért lélektani csapás, sokk-hatás játszik lényeges szerepet. Sajátos módon a tömegkommunikáció, a média sok esetben önkéntelenül is fokozza, s globális méretűvé teszi a különben lokálisnak mondható terrortámadások lélektani hatását. 2001. szeptember 11-én például öngyilkos terroristák két utasszállító repülőgépet vezettek a new yorki World Trade Center toronyépületeibe, s repülőgép zuhant a Pentagon épületébe is. Nem sokkal később lépfene pánik tört ki: a hírek szerint a lépfene kórokozóját biológiai fegyverként alkalmazzák a terroristák (a biológiai fegyverekkel kapcsolatban lásd: Lits, 2002). A terrortámadások pszichológiai hatásaira vonatkozó becslések szerint egyedül New Yorkban százezres nagyságrendűre volt tehető a poszttraumás stressz betegségben (post-traumatic stress disorder, PTSD) szenvedők száma (Galaskó, 2002). Ráadásul a támadások helyszínétől távol élők is stressz-reakciókat mutattak – az elemzések szerint ebben a médiának igen nagy szerepe volt.

A perzsi Öböl-háborúban Irak valószínűleg azért fenyegetőzött a kémiai fegyverek bevetésével, hogy céljainak megfelelően létrehozza a terror légkörét és befolyásolja a konfliktusban résztvevők döntéshozatalát (Garrison, 1992). A kémiai fegyverek fenyegetése készítette az Egyesült Államokat és szövetségeseit, hogy vonakodjanak szárazföldi csatát, ütközetet kezdeményezni. Másrészt ez a fenyegetés visszajára is elsülő fegyvernek bizonyult, hiszen Szaddám Husszeint gonosz személynek tüntette fel, s így az ellene folyó háborút elfogadhatóvá tette sokak számára.

Összefoglalva: amint az a fenti példákból is kitűnik, a biztonsági szükséglet felkeltésére és/vagy kielégülésének megakadályozására kommunikatív (pl. hír-, rémhírterjesztés) és direkter módszereket (pl. orientációs reakciót kiváltó hirtelen hang- és fényjelenségek, látszólagos létszámförlény teremtése bábuokkal, foglyokkal stb.) is alkalmaztak a történelem során.

A sajtóoldal neurotizálása. A hadviselés, illetve a háború lehetősége eleve neurotizáló hatással van a sajtóoldalra. E hatást a történelem során olykor szándékosan idézték elő, használták fel. Ennek gyakori célja: veszélyérzet és egy potenciális ellenségkép kialakítása révén egyrészt anyagi forrásokat teremteni a hadügyben és hadiiparban érdekelték számára; másrészt harcra készíteni az embereket. A II. világháború kezdetén például az orosz lakosságot is „háborúra” elszánt hangulatba kellett hozni, ezért többek között: „Az oroszok a németeket a mozikban akkor játszott Eizenstein-filmben, az *Alekszandr Nyevszkij*ben bemutatott kegyetlen teuton lovagokhoz hasonlították, akik élve égették meg a csecsemőket” (Kershaw, 2002, 206. p.).

A sajtóoldal neurotizálásának másik célja a katonai, hadiipari költségvetés növelésével van kapcsolatban. John Foster Dulles (amerikai politikus, 1953-1959 között Eisenhower elnök külügyminisztere) az 1950-es években például azt mondta: ahhoz, hogy rábírnjuk az országot a katonai kiadások növekvő terhének elviselésére, a háborús évekre jellemző emocionális légkört kell megteremteni; a külső fenyegetettség képzetét kell kelteni. „Húsz egynéhány évvel később Fred Ikle, az Egyesült Államok hadügyminiszter-helyettese, mintegy Dulles gondolatát folytatva, kijelentette: bevált az összpontosított lélektani hadviselés a »szovjet fenyegetés« témájában; ahhoz, hogy a továbbiakban is megvédhessük érdekeinket, minden erővel ébren kell tartani a rettegés érzését” (Kaslev, 1987. 43. p.). A „szovjet fenyegetés” mítoszát a nyugati vezető körök a hatalmas méretű és ütemű fegyverkezés elfogadtatásához szükséges pszichózis, az állandó félelemérzés fenntartásához hozták létre és tartották fenn (Bognár, 1989a, 31. p.). E mítosz a világűrverseny 1950-es évekbeli eseményeit követően (az úgynevezett „Szputnyik-sokk” révén) önálló életre kelt – a Szputnyik-sokk részleteivel kapcsolatban lásd: Mező–Mező, 2003.

Az ellenség lelki egyensúlyának elősegítése. Az ellenség lelki egyensúlyának elősegítésekor olyan célok vezérelhetik a PSYOPS-t alkalmazókat, mint például: hamis biztonságérzet táplálása; avagy: relatív vagy abszolút jellegű biztonságot ígérő megadásra vagy dezertálásra biztatás. A korábban már szóba került hanghatások nemcsak neurotizálásra alkalmasak, hanem megtévesztő jellegű megnyugtatóra is. Így

taktikai cselként, az ellenfél megtévesztéseként is használtak a történelem folyamán hangjelzéseket. Az argosziakkal Kr.e. 494-ben Szépeiánál vívott ütközetben a spártaiaknál a meglepetésszerű támadás megindítása előtt elhangzott a »vacsorához oszolj« parancs, amely elaltatta az ellenség éberségét (Warry, 1980).

A tatárok hadviselésére igen jellemző volt, hogy hamis biztonságérzetet teremtsenek az ellenség soraiban. Jól demonstrálja ezt Kadán, tatár vezér (Batu kán alattvalója) esete, mikor Radna városához érkezett (ma Rodna, Románia, az Árpád-kori Magyarország ezüstmányászatának egyik központja, lakói szász, azaz zömmel német ajkú telepések voltak). Ez a város akkoriban IV. Béla magyar király ezüstmányája volt, ahol sok fegyver és harcos volt. A vár népe felfegyverkezve vonult ki a tatárok elé, mikor meghallották azok érkezését. „Kadán pedig, meglátva a fegyveresek sokaságát, hátat fordított nekik, megfutamodást színelve. A győzelemmel visszatérő népek ekkor letéve fegyverüket, kezdtek a bortól lerészegedni, ahogyan a németek dühe ezt megköveteli. De a tatárok, hirtelen visszatérve, mindenfelől bevonultak a városba...” (Rogerius, 2001, 414. p.). Kadán a várost elfoglalta, a város ispánját hatszáz válogatott fegyveressel együtt besorozta a saját katonái közé, s megindult újabb célpontja felé.

A következő eset a jordániai fronton történt az Izrael 1967. évi háborúja során: „Néhány jordániai Patton harckocsi rajtaütött az izraeli Shermanok egy csoportján. Két sikertelen roham után az izraeliek nem indítottak újabb támadást az igen jó védelmi pozícióban lévő ellenség ellen, hanem – égő tankjaikat hátrahagyva – visszavonultak. Mint ahogy azt előre lehetett sejteni, a jordániaiak – abban a hiszemben, hogy győztek – minden óvatosságot félretéve előtörték a bűvőhelyül szolgáló olajfaligetből, hogy az izraeliek nyomába eredjenek. Azok nyomban visszafordultak, és a kibontakozó csatában, melynek már ők választhatták meg a helyszínét, hamarosan a jordán erő egészét megsemmisítették” (Hogg, 1983, 141. p.).

A biztonságot ígérő röpcédulák is klasszikus esetnek tekinthetők; példa: egy a NATO által a jugoszláv válság idején terjesztett röpcédula egyik oldalán található képen egy katonai repülőgép éppen elindít egy rakétát. Az oldal alján egy apró harckocsi sematikus sziluettje látható, amelyre egy óriási célkereszt irányul. A célkereszt közepén a NATO-ra utaló logó azt fejezi ki, hogy a célkereszt egy NATO-fegyverhez tartozik. A

kép felirata: „Ne várj meg!” A röpcédula másik oldalának szövege: „VJ Erők figyelem! 13 000-nél több jugoszláv katona hagyta már el a fegyveres erőket, mert képtelenek tovább követni Milosevics háborújának törvényellenes parancsait a civilek ellen Koszovóban. Maradjatok Koszovóban és nézzetek szembe a biztos halállal, vagy hagyjátok el az egységeket és felszereléseket, és távozzatok Koszovóból most. Ha a maradást választjátok, a NATO könyörtelenül fog támadni benneteket minden irányból. A választás a tiétek.” Hasonló példa: az 1950-1953 között zajló koreai háború egyik epizódjaként a Hungnam (Észak-Korea) melletti vízi erőmű 1950. szeptember 26-i lebombázása után egyelőre szünetelt a stratégiai bombázás Észak-Korea ellen. Másnap északi katonák egy nagyobb csapata megadta magát az amerikaiaknak. Valamennyien az amerikai B-29-esekről ledobott, megadásra biztató menleveleket lobogtatták (Soós, 2003).

A sajátoldal lelki egyensúlyának elősegítése. A sajátoldal lelki egyensúlyának megteremtésének legegyszerűbb eszköze: a buzdító, lelkesítő, bátorító jellegű kommunikáció, szónoklat. Példák: a gall háborúk (Kr.e. 58-51) során a Julius Ceasar parancsnoksága alatt álló római katonákat elrémítette a germán szvén harcosok erős fizikuma és harciassága. Egyszer már majdnem kitört a pánik is a rómaiak között, ám Ceasar karizmatikus vezetése hamar felrázta a tiszteket és a katonákat. A tömegeket megnyerő hatásos szónoklatai a hadsereget is fellelkesítették, s a rómaiak legyőzték az Arioivistus által vezetett szvéveket (Warry, 1980).

A biztonságérzet kialakításának egyik lehetősége a sajátoldal katonáiban a vallásos-babonás hiedelmekkel függ össze: az ifjabb Scipio (római vezér) hitte, hogy az istenek oltalma alatt áll, s elérte, hogy ezt a fajta biztonságtudatot seregének is átadja. Scipio (aki műveltségénél fogva ismerte az apály és a dagály fogalmát) egy hosszúra nyúló ostrom alkalmával hispaniában (mikor a karthágóiak legerősebb támaszpontját, valószínűleg Carthagena-t, vette ostrom alá), az apály előtt áldozatot mutatott be Neptunnak, a tenger istenének. Primitív és babonás katonáira döbbenetes hatással volt a tenger visszahúzódása, és a vezér parancsának engedelmeskedve támadásra lendültek. A város ostroma hamarosan be is fejeződött (Földi, s.a.).

A sajátoldal lelki egyensúlyának elősegítésére vonatkozó egyik (és talán a leginkább önvészélyes!) módszer, mikor az ellenséget lekicsinylően mutatják be a katonáknak. Ez a taktika azonban könnyen visszaüthet, ha a sajátoldal szembesül a valósággal. Példa: a II. világháborúban, a Barbarossa-hadművelet során a szovjet T-34-es tankok megjelenése sokkolta a német katonákat, akik a propaganda hatására elhitték, hogy egy primitív és alsóbbrendű ország ellen harcolnak. Mint Kershaw (2002, 258. p.) írja: „A német filmhíradókban bemutatott, a »munkások paradicsomát« gúnyoló rosszindulatú képsorok mellett a nézők hamarosan láthatták a Dnyeperen emelt hatalmas gátakat, valamint a fekete-tengeri Nyikolajevben levő hajógyárról készített felvételeket, melyek ellentétben álltak azzal, amit a társadalom primitívségéről hirdettek”.

Egy-egy katonai erődemonstráció nem csak az ellenség neurotizálására alkalmazható, hanem a saját oldal megnyugtatására, bátorítására is. Példa: 1941. októberében a II. világháborús német csapatok már Moszkvát ostromolták. Október 10-én Georgij Zsukov tábornokot nevezték ki a Nyugati front parancsnokává, s ő lett a felelős a szovjet főváros védelméért. Zsukov tábornokot november 1-jén Sztálin a főhadiszállására hívatta, s azt kérdezte tőle, hogy meg lehet-e tartani a hagyományos november 7-i díszszemlét a Vörös téren. A díszszemle megtartásának üzenete a hazai lakosság és a nemzetközi politika számára: a szovjet rendszer a pillanatnyi kudarcok (értsd: az ellenség már a fővárost ostromolja, a fél országot tönkrevverte...) ellenére is képes a túlélésre (Kershaw, 2002).

4.3. A szociális szükségletre irányuló műveletek

A szociális szükségletet a barátok, a szerelmek, a feleség, a gyerekek hiánya aktiválja. A szociális szükséglettel kapcsolatos műveletek lehetőségei: 1) a szociális szükséglet felkeltése és/vagy kielégülésének megakadályozása (az ellenség és/vagy a sajátoldal szociális szükségletének aktiválása); 2) a szociális szükséglet kielégítése és/vagy feltámadásának megakadályozása (az ellenség és/vagy a sajátoldal szociális szükségletének deaktiválása).

Az ellenség szociális szükségletének aktiválása. Ennek legtipikusabb példái a hárorszáiban maradt feleségek, szeretők, gyermekek, szülők iránti szükségletet felkeltő

röplapok terjesztése (Friedman, 2005). A II. világháború során a németek például áttetsző pornográf röpcédulákat terjesztettek, hogy a lengyelekben megerősítsék az anti-bolshevik érzelmeket. Első ránézésre a kép egy szép, mosolygós lengyel lányt ábrázol, aki virággal a szájában hason fekszik egy réten. A röpcédula tetején olvasható szöveg: „Gondtalan ifjúság – vagy kegyetlen sors?” Amikor a fény felé tartjuk a cédulát, egy rémséges orosz katona látszik, amint megerőszakolja a jóformán meztelen lányt.

Egy második világháborús röplapon látható rajzon egy felnőtt náci párttag tart a kezei között egy mindössze cipőt és inget viselő fiatal fiút. A röplap címe „HJ – Hilflose Jungen”, ami magyarul „tehetetlen, gyámoltalan, elhagyatott fiúk”-nak fordítható. A „HJ” rövidítés egyben a „Hitler Jugend”-re (a náci párt félkatonai ifjúsági szervezetére) is utal. A röpcédulát előállító OSS változtatta ezt „gyámoltalan ifjakra”, hogy meggyőzzék a fronton harcoló német apákat, hogy gyermekeiket megrontják a náci párt otthon maradt tagjai. Ugyancsak az apai érzelmeket támadta az a több tízezer rádió, amelyeket az USA a vietnámi háborúban a vietkongokhoz juttatott. A rádióban egy gyerekhang arra kérte apukáját, hogy ne haljon meg, térjen haza, mert hiányzik nagyon.

A japán „oszd meg és uralkodj” taktika a Pápuában és Új Guineában harcoló amerikaiak és ausztrálok között próbált viszályt szítani a szociális szükségletet támadó röplapokkal. Egy színes, anti-amerikai tartalmú röpcédulán például egy jól öltözött amerikai tisztet találunk Ausztrália sziluettjén. Az amerikai egy fiatal, védtelen, ausztrál hölgyet tart karjaiban, aki a szabadulásáért küzd. Némileg látni a nő meztelen fenekét és mellét. Ugyanakkor egy rongyos öltözékű ausztrál katona áll Új Guinea ábráján. Felette a következő olvasható: „Ausztrália sikolt. Az Ausztrál: Mi volt ez a sikoltás. Mi folyik itt?” Az amerikai tiszt (a jenki) nyugtatni próbálja áldozatát és azt mondja: „Sh... Sh... Maradj csendben kislány. Csitulj el. Ő rajta lesz a következő veszteség-listán. Ne aggódj!”

A U.S. Navy is előállított erotikus tartalmú röpcédulát. A „411” kódszámú röpcédulát (mérete: 5 x 8 inch) a csendes óceáni flotta lélektani hadviselés egysége (CINCPAC) készítette azzal a céllal, hogy az otthoni körülményekre vonatkozó aggodalmat ébresszen az ellenség soraiban. A röpcédula egyik oldalán a fénykép egy japán nőt ábrázol, akinek látható az egyik melle. A másik oldalon, kankalin színű papíron ibolya

színű tintával a következő szöveg olvasható: „Miközben folytatjátok reménytelen ellenállásokat a mi mindent elsöprő erőnk ellen, feleségeitek, nővéreitek és lányaitok a hátszágban naponta prostitúcióra kényszerülnek. Nehéz idők járnak a gazdáitokra, és nagy szükség van pénzre, ami könnyen szerezhető, ha a nőket a bordélyházaknak adják el. A gyári munkások, akiknek most van pénzüik, mindig buzgón fizetnek egy-két yent a nőekkel történő éjszakai mulatságért. Amikor eljön hamarosan a béke, egy ideig otthon még rosszabb lesz. Ez minden országban így lesz. Kivéve, ha otthon vagytok és gondoskodtok a családotokról, a számotokra legkedvesebb nőkről, akik különben arra kényszerülnek, hogy prostituáltakká váljanak. Képesek vagytok érzelem nélkül gondolni asszonyaitokra, lányaitokra és nővéreitekre, akiket alávetettetek a gúnyolódó munkások kéjvágyó ölelésének? Ne dobjátok el az életeteket hiábavalóan! A családjaitoknak szüksége van rátok!”

Végül ide tartozhat az a harctéri eset is, amikor elhitetik az ellenséges katonákkal, hogy csapatuk otthagya őket, hogy nem számíthatnak társaikra, hogy el van vágva a társaiktól!

A sajátoldal szociális szükségletének aktiválása. A hozzátartozóktól érkező (valódi vagy hamisított) üzenetektől és levelektől kezdve a csapatszellem erősödését fokozó közösségfejlesztési eljárásokon át a szexualitást (akár a nemi erőszakot, nőrablást is) egyfajta jutalomforrásként ígérő szónoklatokig és szokásokig terjed a hadtörténelem során feltárható, ide vonatkozó példák sora.

Homérosz Iliászának tizenötödik éneke arra utal, hogy már az ókorban felismerték, hogy a szociális szükséglet aktiválásával például harcra lehet ösztönözni a máskülönb a megfutamodást fontolgatókat is. Ebben az énekben a trójaiak, a félelmetes Hektórral élükön, a bárkáiknál felállított táborukba szorították vissza az argosziakat – Devecseri (1985, 275. p.) fordításában:

„Visszavonultak az argosziak, kénytetve, az első
gályasoroktól, sátrak közt sűrűn sorakoztak,
nem szaladoztak szét táborszert: Mert a szemérem
s félsz ottfogta soruk, riogatták szüntelen egymást.

Legfőképp hadak őre, Gerénia bajnoka Nesztór
Kérte külön-külön őket, eszükbe idézve szülőik:
»Férfiasan, feleim! Szívetekben keljen a szégyen
egymás színe előtt: ki ki gondoljon gyerekére
és feleségére s vagyónára, szülőire szinte,
mind akinek még él s akinek meghalt a szülője:
ők most nincsenek itt, de nevükben térden esengnek,
álljátok meg a vést, sohasem fordulva futásra.«»

Az ellenség szociális szükségletének deaktiválása. Ez legalább háromféleképpen történhet: 1) a szükségletek hierarchiájában alapvetőbb szükségletet aktiválnak; 2) beépített partnerekkel megakadályozzák a szükséglet felkeltődését, 3) a spontán vagy a PSYOPS-előkészítése során kiváltott szociális szükségletet elégitik ki a kiválasztott partnerekkel. Ez utóbbira példa: a szovjet titkosszolgálat női ügynökei például nyugati politikusokat csábítottak el. Az együttlétről fényképek készültek, és azzal fenyegették meg áldozatukat, hogy vagy kettétörök a karrierjüket, vagy számítanak a szolgálataikra” (Ónody, 1999, 5. p.).

I. Ferenc (francia király, Medici Katalin apósa) is felismerte, hogy a szociális szükségletek az emberi lélek könnyen támadható tényezői: kivételes képességű és műveltségű 27 szeretőjéből szervezte meg a híres „Petite Bande”-ot. (Ónody, 1999). Később Medici Katalin átszervezte az apósa által létrehozott csapatot, s „Escadron Volant”-nak, vagyis Repülő Csapatnak nevezte azt. A Repülő Csapat feladata a Medici Katalin által kijelölt férfiak meghódítása, s információszerzés. A csapat egyik tagja, Mademoiselle de la Limandičre (a szép Rouet), akinek például nemcsak a feleségétől sikerült elcsábítania Antoine Bourbont (hugenotta vezetőt, Navarra királyát), hanem a hugenottáktól is (Ónody, 1999). A Repülő Csapat egy másik tagja (Isabelle de Limeuil) pedig Condé herceget (a másik jelentős hugenotta vezetőt) választotta el hű hitvesétől. Vagy: a francia XIV. Lajos biztatására, Louise de Kerouaille kisasszony II. Károlyt (1660-1685), a protestáns angol királyt csábította el és bírta rá arra, hogy vesse be az ugyancsak protestáns Hollandia ellen a protestáns angol katonákat (Ónody, 1999).

A sajátoldal szociális szükségletének deaktiválása. Már Homérosz Iliászában olvashatunk arról, hogy a közeli férfi rokonokból álló csapat erősítheti a harci morál. Platón is utal arra, hogy a szerelmesekből álló egységben is erősebb lehet a harci morál. Ide illik a thébai „szent csapat” (hierosz lokhosz) esete is, melynek létrehozója Gorgidasz volt (Kr.e. 380 körül). Ez egy 300 fős elit egység volt, amelyeket homoszexuális férfi szerelmespárokból válogattak össze (a homoszexualitást nem tartották elítélendőnek az ókori görögök). E megfontolás háttérében az állhatott, hogy: „Egy szerelmespár mindkét tagja ihletet meríthet a másik jelenlétéből, ami fokozhatja elszántságát, és megakadályozhatja, hogy szégyenben maradjon a csatamezőn” (Warry, 1980, 64. p.).

A sajátoldal szociális szükségleteinek aktiválásakor említett szexuális jutalmazásra tett ígéret beteljesülése (például: az ostromlott várak lányainak és asszonyainak megerőszkolása, elrablása, feleségül vétele vagy a prostituáltakkal való kapcsolatteremtés) igen gyakori volt a hadtörténelem során. Példa: a seregének háromnegyedét követelő Gedróziai sivatag pokla után Nagy Sándor visszaérkezik Szuzába. „Szuzában, a perzsa király egykori székhelyén nyolcvan makedón nemessel és tízezer katonájával egyetemben, perzsa nőket vesznek feleségül. A nagy násszal Nyugat és Kelet egybeolvadását akarta szimbolizálni” (Földi, s.a., 42. p.).

A családdal való közvetlen vagy közvetett kapcsolattartás lehetővé tétele is ide sorolható. S végső soron a katonák közötti bajtársi kapcsolatok tudatos fejlesztése is a szociális szükséglet kielégítését, deaktiválását szolgálja.

4.4. A tisztelet és önbecsülés szükségletére irányuló műveletek

A tisztelet és önbecsülés iránti szükséglet manipulációjának lehetőségei: 1) a tisztelet és önbecsülés iránti szükséglet felkeltése és/vagy kielégülésének megakadályozása (e szükséglet aktiválása az ellenség és/vagy a sajátoldal esetében); 2) a tisztelet és önbecsülés iránti szükséglet kielégítése és/vagy feltámadásának megakadályozása (az ellenség és/vagy a sajátoldal ilyen jellegű szükségletének deaktiválása).

Az ellenség tisztelet iránti igényének aktiválása. Ennek célja lehet például az, hogy: a) az ellenséget elragadják indulatai, s irracionális, ésszerűtlen cselekedetekre ragadtassa magát; b) a PSYOPS-t alkalmazók beláttassák az ellenséggel, hogy becstelen, tisztességtelen célok érdekében harcolnak, s tiszta lelkiismeretük, önbecsülésük érdekében fel kell hagyni harci tevékenységükkel; c) az ellenséges csapatokban kiélezni a közlegények és a tisztek közötti ellentéteket, s a tiszteletadás, megalázás, függelmi problémák irányába terelni figyelmüket és rombolni együttműködési készségüket stb. Az idevonatkozó egyik legkorábbi írott történelmi emlékeket azok az i.e. V. századi, 25-30 grammos ólomból vagy kőből készült parittyalövedékek jelentik, amelyeket az ellenségnek szóló gúnyolódó, provokáló – például: „Dexa”, vagyis „Ezt neked!” – feliratokkal láttak el (Warry, 1980).

A második világháború során mindkét oldal vezető politikusairól napvilágot láttak olyan fotómontázsok, retusált felvételek, amelyek nevetséges helyzetbe hozták célszemélyeiket. Az egyik képen például Adolf Hitler náci üdvözlésre tartott keze egy meztelen hölgy mellét tapogatja... Máskor ugyanez a gesztus homoszexuális „tartalommal” jelenik meg...

Johnson (1997, 12. p.) a saját gyűjteményéből mutat be egy röplapot, amit a vietnami háború idején terjesztettek a vietnámiak az amerikai katonák között. A röplap a néger katonákat vette célba, azzal, hogy az ő valódi ellenségeik azok a rasszista honfitársaik, akik őket „nigger”-nek nevezik. A röplap arra szólított fel, hogy e katonák ne alázkodjanak meg a fehérek előtt. A kép másik oldalán néger férfit ráncigál a ruhájánál fogva egy gumibotos, fehérbőrű rendőr. Hasonló röplapokat kaptak a puerto ricoi, és a spanyol katonák is.

A sajátoldal tisztelet iránti igényének aktiválása. Ezt is többféle módon és többféle cél érdekében alkalmazták a hadtörténelem során. Alapvetően ezt a szükségletet táplálják a „hőssé vagy hősi halottá válást” jutalmazó katonai, társadalmi elismerések, jutalmak, kitüntetések ígérete is. Ezek legkorábbi megnyilvánulási szintén több évezredes múltra tekintenek. Mint Warry (1980, 37. p.) írja: „Több ókori ütközetben nagy volt a különbség a legyőzött hadsereg szörnyű és a győztes hadsereg csekély veszteségei

között. A mészárlás azonban nem a csata közben, hanem a menekülők csata utáni üldözése során következett. A spártaiak nem menekültek el. Arra buzdították őket, hogy vagy pajzsukkal vagy pajzsukon térjenek haza – Túrtaiosz az utóbbin azt érti, hogy a pajzsokat ravatalként is használták”. Az a hoplita (gyalogos görög harcos jellegzetes, nagy méretű pajzsos), aki futásban keresett menedéket, kénytelen volt nehéz (kb. 8 kg) pajzsát elhajtani. „A rhipszaszpisz – szó szerinti jelentése: »pajzsát eldobó« – modern görögben is dezertőrt jelent” (Warry, 1980, 37. p.). Homérosz Íliászában is találkozunk a tisztelet és önbecsülés szükségletét aktiváló utalásokkal. Az ötödik énekben, Diomédész vitézkedésének leírásakor például a Trója ellen küzdő Átreidész argoszi harcos a következőképpen ösztönzi harcra katonáit (Devecseri, 1985, 104. p.): „Átreidész a tömeg közt járt-kelt, osztva parancsát: | »Férfiasan, feleim! Legyetek bátorszívűek mind, | restelkedjete egymás színe előtt a tusában: | mert hírféltők közt kevesebb hull, több marad élve, | míg a futóknak híre se kél, segítője se támad.«” A „jó hír” féltése persze nem egyedüli ógörög sajátosság. Mások, máskor és máshol is humanitárius tekintettel az őt. Marosi és Nagy (1985, 206. p.) a XVI. századi magyar vitézről írja például: „Harcukat legelsőként »az körösztény hitért«, továbbá a »jó hírért, névért« vívták, amint ezt Tinódi és utóbb Balassi megénekelte”.

A sajátoldal megalázó helyzetbe hozása, múltbéli események felhánytorgatásával, vereségek felnagyításával (vö.: Hitler beszédei és az I. világháborús vereség) azt a célt szolgálja, hogy felkeltse az adott szükségletet, s javaslatot tegyen a szükséglet kielégítésének, a „becsületen és önbecsülésen esett csorba kiköszörülésének” módjára. A sajátoldal önbecsülésének rombolására és szégyenérzetének felkeltésére építő jellegzetes üzenet valahogy így hangzik: „Hogy nézhetsz szembe a tükörképeddel, ha nem ragadsz fegyvert és véded meg a hazát! Ragadj fegyvert! Lépj a seregbe!”. Ugyanakkor Spiller (1989) szerint a társadalmak olyan érzelmekkel társítják a háborút, amelyeknek az arcvonalban aligha van jelentőségük: „Az ideológia vagy hazafiasság jól elkelnék a háború kitörésekor a toborzó irodákon és ezeket a motívumokat ott nem lehet mellőzni. Az első világháború kezdeti időszakában voltak emberek, akik a vonat elé vetették magukat a fölötti elkeseredésükben, hogy nem vették be őket katonának. A harcban azonban a hazafias fellángolás alábbhagy, mert elnyomják azt a harc közvetlen

stresszhatásai. Az arcvonalban a szabadság ügyéről tartott előadások, amelyeket a hátszágbeli parancsnokok olyan gondosan előkészítettek, csak ingerelték a gyalogos harcosokat. Más olyan motivációk, amelyek magából a harcból eredtek, már régen háttérbe szorítottak minden olyan háború előtti lelkesedést, amely a toborzóirodákat a hadseregbe való jelentkezésre mozgósította” (Spiller, 1989; 111.old.). Mindenesetre tény, hogy a nyugati és keleti katonai kultúra egyaránt épített a tiszt, a lovagi becsületre, ami a katonai kudarc vagy a morális vétség esetén öngyilkosságot (kardba dőlést, halántéklövést vagy harakirit, rituális hasfelmetszést) kívánt meg.

Az ellenség tisztelet iránti igényének deaktiválása. Az ellenségnek adott őszinte vagy képmutató, csalárd tiszteletadásnak is többféle célja és eszköze volt a hadtörténelem során. Ezek közül talán a legalapvetőbb cél: a bizalomba férkőzés és a váratlan támadás előkészítése. Legtipikusabb (had?)történeti példája: a trójai faló esete.

Az ellenség nyílt dicséretének egy másik célja „pedagógiai szándékú” lehet: megerősítjük az ellenséget abban, hogy tiszteletre méltó az az ellenfél, aki becsületesen küzd, aki nem pusztít esztelenül, aki jól bánik a foglyokkal a polgári lakossággal. E pozitív megerősítés (pl. béke-díj átadása) akkor különösen hatásos, ha az ellenség (ellenséges vezető) azonosul a neki tulajdonított értékekkel, s a továbbiakban becsületesen küzd, holott olyan „becstelen eszközök” is rendelkezésére állnak, amelyekkel nagyobb károkat tudna okozni, gyorsabban célt érhetne.

Az önbecsülés kielégítése az ellenség törbecsalására is alkalmas. Amennyiben sikerül elhítenni az ellenséggel, hogy „ő nagy, hatalmas és legyőzhetetlen”, míg a PSYOPS-t alkalmazó erők „létszámban és haditechnikában elenyészők, könnyen legyőzhetők”, ha kevés áldozattal járó kezdeti sikerélmények adagolásával sikerül mindezt az ellenség tudatában elültetni, akkor viszonylag könnyen kimotozható a számára máskülönböző kedvező állásokból, s kiszolgáltatottá válik. A biztonsági szükségletek kapcsán tárgyalta a tatár „megtévesztő menekülés” technika itt is értelmezhető hadtörténeti példa.

Végül az ellenségnek (kényszerből) adott tisztelet a harcot kerülni igyekvő, relatív gyengébb fél defenzív stratégiája, taktikája lehet.

A sajátoldal tisztelet iránti igényének deaktiválása. Ide sorolhatók többek között a korábban már említett „hőssé vagy hősi halottá válást” jutalmazó katonai, polgári elismerések, kitüntetések átadása, az ezekre tett ígéretek megvalósítása; vagy a jó munkáért járó tiszteletadás, ennek alaki mozdulatai, szertartásai, gesztusai. Cél: a teljesítménytisztelet kifejezése, megerősítése, a tisztelet mint szimbolikus jutalom alkalmazása, magabiztos katonák, tisztek nevelése.

Sajátos módon az önbecsülés úgy is növelhető, ha az ellenséget tesszük nevetségessé és/vagy dehumanizáljuk azt. A második világháborúban a Szovjetunió ellen induló német katonák magabiztosan mentek a „komisszár paradicsomba” – ez a szovjet technikai és életmódbeli elmaradásra tett gúnyos megjegyzés volt akkoriban (Kershaw, 2002). A katonákkal elhitették, hogy technikai és erkölcsi fölényben vannak a szovjetekkel szemben.

Az ellenség dehumanizálása, embertelen bűnökkel történő felruházása segíti a katonákat abban, hogy feloldják az önbecsülésből és a gyilkolásból eredő kognitív disszonancia feloldását. Kognitív disszonanciáról akkor beszélünk, ha egymással ütköző tudattartalmak merülnek fel. Egymással ütközhet például „a jó ember nem öli meg felebarátait” és az „embert kell ölnöm” tudata. Amennyiben sikerül az ellenségről alkotott képet dehumanizálni, az ellenséget „embertelen szörnyetegként”, „állatként”, „alsóbbrendű fajként” prezentálni, akkor a konfliktus feloldódik, s a katona úgy ölhet, hogy önbecsülése („jó ember létében” való hite) megmaradhat. Sir Ian Hamilton (1921) szerint az ellenségről szóló propaganda arra szolgál, hogy az ellenség egy hatalmas szörnyetegnek tűnjön, amely megfosztja őt az emberi lét jogától. Így érzelmileg könnyebbé válik elpusztítása. Hamilton további észrevétele, hogy mivel az ellenség képtelen becsületsértési pert indítani, a propagandának „nem szükséges fennakadni minden apróságon” (hivatkozik rá: Shafritz és tsai, 1989, 369. p.). Példák: Hitlert a sátánnal, Szaddám Husszeint Hitlerrel azonosító szövegek és újságcikkek. Az Öböl-háború során Szaddám Husszeint „a Nagy Sátánnak” nevezte Amerikát, míg Bush „Hitler”-nek nevezte Husszeint (Denning, 1999).

4.5. Az önmegvalósítás szükségletére irányuló műveletek

Az önmegvalósítás szükségletével történő manipulációk lehetőségei: 1) az önmegvalósítás iránti szükséglet felkeltése és/vagy kielégülésének megakadályozása (e szükséglet aktiválása az ellenség és/vagy a sajátoldal esetében); 2) az önmegvalósítás iránti szükséglet kielégítése és/vagy feltámadásának megakadályozása (az ellenség és/vagy a sajátoldal ilyen jellegű szükségletének deaktiválása).

Az ellenség önmegvalósítás iránti igényének aktiválása. Az önmegvalósítás szükségletének felkeltése és/vagy kielégülésének megakadályozásának leghétköznapibb módja a tömegkommunikáción keresztül valósul meg. Korábban a rádió és a mozi, napjainkban a televízió és az internet az a csatorna, ami (katonának és polgári lakosságnak egyaránt) megmutatja, hogy lehetne másként élni, mint ahogyan az jelenleg történik. „Az »információs robbanás« olyan – az emberiség történetében példa nélkül álló – helyzetet teremtett, amikor az emberek százmilliói lettek a tájékoztatás és a propaganda objektumai a világ minden részén...” írja Kaslev (1987. 13. p.). Az amerikai életforma is a médián keresztül indult hódító útjára (ezt a jelenséget természetesen csak akkor tekinthetjük PSYOPS-nak, ha legalább tág vonalaiban tervszerűnek tekintjük). Az 1980-as évek végén Kaslev mindenesetre azt írja, hogy a lélektani hadviselés amerikai szakértői szerint „a lélektani hadviselés során mindenekelőtt arra kell törekedni, hogy a szocialista országok lakossága a nyugati eszmék tudatos vagy öntudatlan hordozója legyen; kialakuljon az általános elégedetlenség érzése, ami előfeltétele annak, hogy erő alkalmazása nélkül megvalósuljanak a rendszer belső változásai és átalakulásai ezekben az országokban. Ezt a természetes fejlődést kell gyorsítani az ellenfelet felőrlő fáradhatatlan tevékenységgel” (Kaslev, 1987, 73. p.).

A sajátoldal önmegvalósítás iránti igényének aktiválása. A katonai karriert vonzó lehetőségként bemutató plakátok, felhívások, verbunkosok a katonai hivatást vagy közvetlen célként, vagy pedig más, önmegvalósítás jellegű célok (példa: szakmatanulás, jogosítványszerzés, utazási lehetőség, a kalandos élet stb.) eszközeként prezentálják.

Példa: a pozsonyi országgyűlés az 1715. évi törvény VIII. cikkelyében a bécsi udvar befolyására törvényerőre emelte az állandó közös hadsereg fölállítását. Ezt követően rendszeressé vált a katonatorozás Magyarországon. II. József 1780-tól az eddigi szabad verbuválást (ném. Werbung = „toborzás”, „verbuválás”) szabályozva, körzetekre osztotta az országot, ahol Verbunk Kommandók, vagyis toborzó parancsnokságok végezték a hadkiegészítést. Elsőként a gyalog- és határőr-, majd később a huszárezredek toborzóközreterei alakultak meg (Pécsi, 1989). Kodály Zoltán Háy Jánosából (Toborzó, No. 22.) ismert sorok: „A jó lovas katonának | De jól vagy on dolga! | Eszik, iszik a sátorba’ | Semmire sincs gondja. | Hej, élet, be gyöngyélet, | Ennél szebb sem lehet, | Csak az gyűjön katonának, | Aki ilyet szeret!”.

Egy hazai kérdőíves vizsgálat során 157 katonai vezető szakon tanuló hallgató pályaválasztási jellemzőit tárták fel (Kanyó, 2002). Az eredmények szerint a hallgatók 85%-a érezte magára nézve igaznak azt az állítást, hogy „Azért jöttem erre az iskolára, mert itt megkapom a választott hivatásomra való felkészüléshez szükséges szakmai ismereteket”; s a hallgatók mintegy 64%-a válaszolt úgy, hogy „Azért jöttem erre az iskolára, mert itt az engem pillanatnyilag leginkább érdeklő dolgokat sajtáíthatom el”. A katonai főiskolai hallgatók pályamotívumainak jellemzőit feltérképező másik kérdőíves vizsgálatban a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Hadtudományi Karának katonai vezető szakos hallgatóitól (n=160 fő) gyűjtöttek adatokat (Szelei, 2002). A kutatók többek között azt tapasztalták, hogy a főiskolai képzés elején még valóban önmegvalósítási tervekkel rendelkezett a hallgatók többsége. E vizsgálat azonban arra is rámutatott, hogy a képzés első félévében már tapasztalható volt a hallgatók csalódottsága és motiváltságuk évfolyamonként csökkenő tendenciát mutatott. E jelenség háttérben álló okokat elemezve a kutatók megjegyzik, hogy: „...a képzés hatásrendszere nem a hallgatók elvárásaira, pályamotívumaira épít, vagyis a »katonáskodás«, a fegyverszeretet, a legújabb hadtudományi ismeretek, a gyakorlati képzés, a szakmára való felkészítés szükségletére. A képzésnek olyan széles tevékenységrepertoárt kellene biztosítania, amely a hallgatók ez irányú szükségleteit tartaná, növelné, nem pedig csökkentené. (...) ...vissza kellene hozni a katonai pálya »romantikusságát« (ejtőernyőzés, búvárkodás, technikai sportok)” (Szelei, 2002, 92. p.).

Az önmegvalósítás a kötelező sorkatonai szolgálat és az önkéntességen alapuló haderőfejlesztés szempontjából is érdekes (Hautzinger, 2002). Az önkéntességen alapuló hadseregben inkább számolhatunk azzal, hogy a katonák önmegvalósítási törekvései és választott katonai hivatásuk összhangban áll egymással: „Joggal tételezhető fel, hogy az önkéntes katonáknak a katonai szolgálat iránti motivációs, egzisztenciális elkötelezettsége (hivatástudata) nagyobb, mint a hadkötelezettség alapján behívottaké” (Háber és Kiss, 2002, 48. p.).

Az ellenség önmegvalósítás iránti igényének deaktiválása. Az ilyen műveletek két jellegzetes célja: a) az ellenséges célszemélyek ne háborúzzanak, inkább éljenek szakmájuknak, építsék karrierjüket (esetleg: szeretkezzenek, ne háborúzzanak!); b) a tehetséges ellenfélből tehetséges barát lehet, ha olyan feltételeket biztosítunk számára, ami lehetővé teszi önmegvalósítását. Ez utóbbira kitűnő példát ad Hitler tudósainak esete, akikért az USA és a SZU jóformán hajtóvadást indított a háború végén: nem azért, hogy elpusztítsa, hanem hogy felhasználja őket. Azok pedig olykor önként adták fel magukat, abban a reményben, hogy a nyertes fél oldalán tovább folytathatják kutatásaikat. A legismertebb talán Wernher von Braun esete: a német rakétakutató mérnök, a náci híres-hírhedt V-2 rakétafegyverének megalkotója a háború után az USA-ba került, ahol amerikai katonai rakétakutató intézetnek lett igazgatója, s 1954-től részt vett az amerikai műhold programban. Döntő szerepe volt az első amerikai mesterséges hold, az Explorer-1 1958-as sikeres felbocsátásban, s ezzel a szputnyik-sokk (Mező és Mező, 2003) óta tartó űrversenyben a szovjetekhez történő felzárkózásban. Az ő irányításával fejlesztették ki a Saturn hordozórakéta-családot, köztük a Saturn-V rakétát az Apolló-expedíciók holdraszállásához. 1977-ben köztiszteletben álló, megbecsült amerikai tudósként halt meg.

A sajátoldal önmegvalósítás iránti igényének deaktiválása. Ez megtörténhet az alapvetőbb szükségletek felkeltésével és fenntartásával, aminek eredményeképpen az önmegvalósítás szükséglete nem kerül előtérbe. Ehelyett vagy emellett az önmegvalósítási törekvések drasztikus letörésével, az uniformizálás, az

egyéniségvesztés, a „csak egy porszem a gépezetben”, a „mindenki pótolható és feláldozható” tudat elültetésével is deaktiválható e szükséglet. Jó esetben pedig a hadsereg kielégítheti a katonák önmegvalósítási törekvéseit. Ez történhet, amikor a hadsereg valóban lehetőséget ad arra, hogy a katona azzá váljon, amivé válni szeretne: katonazenésszé, hadmérnökké, elit alakulat tagjává, tábornokká stb. Mindezzel összefüggésben érdekes Molnár (1995, 41. p.) felvetése, amikor a katonai pálya presztízsről ír: „A Szejk buta, korrupt és részeges tisztjein évtizedek óta nevet, szórakozik a fél világ. De a második világháborús amerikai regények és dramatizált változataik sem kíméletesebbek. A Wouk, H: *Lázadás a Caine hadihajón*; a Mailer, N: *Meztelenek és holtak*, a Heller, J.: *A 22-es csapdája*; a James, J.: *Most és mindörökké* című – nálunk is több kiadást megélt népszerű regények – tiszt »hősei« kevés kivétellel törtető, önző, kisszerű karrieristák, iszákosak, idegileg-pszichikailag sérültek, hatalmaskodók vagy éppen paranoiás kiszámíthatatlan végtelenül ellenszenves, elriasztó alakok. Az többnyire nem derül ki az írásokból, hogy a hadsereg tette-e őket ilyené, vagy eleve zömében ilyen adottságú emberek kerültek a pályára?”

5. Összefoglalás

Jelen tanulmányban a lélektani műveletek (PSYOPS) azon típusára koncentráltunk, amelyek a humán szükségletekkel manipulálnak. Négy nagyobb témakörrel volt szó: 1) a lélektani műveletekről; 2) a Maslow-féle szükséglet-hierarchia elméletről (amelyre a PSYOPS-t körülíró AJP-3.7. NATO doktrína is hivatkozik); 3) a Maslow-féle elmélet PSYOPS-t érintő alkalmazási lehetőségeiről; és végül 4) hadtörténeti példákon keresztül demonstráltuk hogyan alkalmazták különböző korokban és konfliktusokban a szükségletekre irányuló lélektani műveleteket.

A PSYOP-képesség jövőbeli fejlesztése, a kiképzés, s általában a lélektani műveletek tervezése és elemzése érdekében egyaránt hasznos lehet egy átfogó „PSYOP példatár” létrehozása. Egy ilyen példatárban egyaránt helyett kaphatnának: a) megtörtént esetek (hadtörténeti példák, napjainkban folyó műveletek); b) fiktív példák (irodalomtörténeti és egyéni ötletek); c) nem tervszerű (nem PSYOP), de figyelemre méltó, jól

dokumentált lélektani hatások, s szándékos előidézésük lehetőségei. Mindez igazán hatékonyra természetesen akkor válhatna, ha a felhasználó különböző szempontok (pl. a PSYOP-szintje vagy célja; a célcsoport jellegzetessége; a műveletek során manipulált pszichológiai változók; a végrehajtáshoz szükséges eszközök és idő stb.) szerint szelektálhatná a példatárban nyilvántartott adatállományt.

SUMMARY

In this study, we concentrated on that type of the psychological operations (PSYOPS), which manipulate with human needs. It has got four themes: 1) a short introduction to the PSYOPS (by the AJP-3.7. NATO doctrine); 2) the human needs theory by Maslow (because the AJP-3.7. NATO doctrine uses Maslow's theory); 3) the application possibilities of Maslow's theory in the PSYOPS; 4) at last we focused on the applications of the PSYOPS, which manipulates with human needs and showed some examples of military-history.

Irodalom:

- *AJP-3.7.: A NATO lélektani műveletek doktrínája*
- Bartha Tibor (2004): *Személyek elleni akusztikus fegyverek, mint nem halálos eszközök.* Web: <http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2004/2/2004-2-10.html>
- Bognár Károly (1989a): A NATO a változó körülményekben. *Honvédelem*, XL. évfolyam; 1989. 2. szám; 22-32. pp.
- Bognár Károly (1989b): Várható fontosabb változások tendenciái a NATO-ban a 90-es években. *Honvédelem*, XL. évfolyam; 1989. 4. szám; 20-28. pp.
- Bolgár Judit (2005): A lélektani műveletek pszichológiai alapjai. *Humán Szemle*, XXI. évf. 2005/2.; 74-80. pp.
- Bolkestein, F. (1989): Hollandia biztonságpolitikai felfogása. *Honvédelem*, XL. évfolyam; 1989. 4. szám; 8-14. pp.

- Buchbender, O. – Hauschild, R. (1984): Geheimsender gegen Frankreich: Die Tauschungsoperation „Radio Humanité”, 1940. Herford: Mittler.
- Denning, Dorothy Elizabeth Robling (1999): *Information warfare and security*. New York: ACM Member Services
- Devecseri Gábor (1985): *Homérosz: Íliász*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest.
- Dupuy, Trevor – Margiotta, Franklin D. – Johnson, Curt – Motley, James B. – Bongard, David L. (eds.)(1993): *International Military and Defense Encyclopedia*. Vol. 5. P-S. Washington, New York: Brassey’s (US), Inc.
- Földi Pál (s.a.): *Nagy hadvezérek*. Anno Kiadó, Budapest
- Friedman, Herbert A. (2005): *Sex and Psychological Operations*. Web: <http://www.psywarrior.com/sexandprop.html>
- Galaskó Dénes (2002): *Az amerikai terrortámadások pszichológiai hatásai*. Web: Pszichológiai Online
- Garrison, Mark (1992): *Introduction to psychology*. New York: Glencoe
- Hamilton, Ian (1921): *The Soul and Body of an Army*. London: Edward Arnold
- Hautzinger Gyula (2002): Önkéntesség alapján szerveződő új típusú fegyveres erő. *Hadtudomány*; XII. évf. 3. szám; 2002. szeptember; 52-62. pp.
- Háber Péter – Kiss Jenő (2002): Professzionális, hivatásos vagy önkéntes...? *Hadtudomány*; XII. évf. 3. szám; 2002. szeptember; 43-51. pp.
- Hogg, Ian V. (1983): *Az izraeli hadi gépezet – Katonák, fegyverek, háborúk*. Holló és Társa Kiadó, Budapest.
- Holmes, Richard (1995): *Battle*. Dorling Kindersley Ltd., London.
- Holmes, Richard (1997): *Csaták*. Park Könyvkiadó, Budapest.
- Johnson, Richard D. (1997): *Seeds of Victory – Psychological Warfare and Propaganda*. Atglen, PA: Schiffer Publishing Ltd.
- Kanyó Lászlóné (2002): A tiszti hallgatók pályaválasztásának néhány jellemzője. *Hadtudomány*; XII. évf. 1. szám; 2002. március; 57-63. pp.
- Kaslev, Jurij (1987): *Ideológiai harc vagy lélektani hadviselés?* Kossuth Könyvkiadó, Budapest.

- Kershaw, Robert (2002): *Háború virágfüzérék nélkül. A Barbarossa-hadművelet, 1941-42.* Gold Book Kft, Debrecen
- Kiszely Péter (2003): *A lélektani hadviselési eljárások alkalmazhatóságának vizsgálata a terrorizmus elleni küzdelemben* (diplomamunka, ZMNE, Budapest)
- Kőszegvári Tibor (2002): A nemzetközi terrorizmus elleni harc katonai feladatai. *Hadtudomány*; XII. évf. 1. szám; 2002. március; 3-14. pp.
- Kővári László – Nagy László (2002): A nemzetközi terrorizmus és Oroszország. *Hadtudomány*; XII. évf. 4. szám; 2002. december; 25-36. pp.
- Kővári László – Nagy László (2003): A nemzetközi terrorizmus moszkvai megítélése – a csecsen válság. *Hadtudomány*; XIII. évf. 1. szám; 2003. március; 17-28. pp.
- *Kriegstagebuch der Heeresgruppe Nord*, 1941. okt. 12, 01.15
- Lits Gábor (2002): Fenyeg-e még a baktériumfegyver veszélye? *Hadtudomány*; XII. évf. 4. szám; 2002. december; 52-64. pp.
- Marosi Endre – Nagy László (1985): Habsburg- és törökellenes harcok. In: Liptai Ervin (szerk.): *Magyarország hadtörténete I.* Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest. 181-336.
- Maslow, A. H. (1988): Elmélet az emberi motivációról. In: Oláh Attila – Pléh Csaba (szerk.): *Szöveggyűjtemény az általános és a személyiségpszichológiához.* Tankönyvkiadó, Budapest. 373-392.
- Marosi Endre – Nagy László (1985): Habsburg- és törökellenes harcok. In: Liptai Ervin (szerk.): *Magyarország hadtörténete I.* Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest. 181-336.
- *MC-402: A NATO Lélektani Műveletek Irányelvei*
- Mező Ferenc – Mező Katalin (2003): *Kreatív és iskolába jár!* Tehetségvadász Stúdió – Kocka Kör Tehetséggondozó Kulturális Egyesület, Debrecen.
- Molnár József (s.a.): *Kézikönyv a lövész tartalékos tisztek részére II.* Budapest, Magyar Honvédelmi Sportszövetség.

- Molnár Károly (1995): *A katonai pálya presztízse*. Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központ, Budapest
- Netanjahu, Benjamin (1997): *Harc a terrorizmus ellen. Hogyan lehet legyőzni a nemzetközi terrorizmust*. Alexandra Kiadó, Pécs.
- Obál Ferenc (szerk.) (1982): *Az emberi test 2*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Ónody György (1999): *A hírszerzés története*. ÚTMUTATÓ Tanácsadó és Kiadó Kft, Budapest.
- Pécsi Géza (1989): *Kulcs a muzsikához*. Tankönyvkiadó, Budapest
- Pix Gábor (2002): *Lélektan és terrorizmus*. In: *Új Honvédségi Szemle*, 2002. 56. évf. 4. sz., 41-47. pp.
- Rogerius mester (2001): *Siralmas ének* (A kötet magyar fordításban pontosan azt a szöveget közli, amely latin eredetiben 1488-ban jelent meg először – megj. Mező). Osiris Kiadó, Budapest.
- Shafritz, Jay M. – Shafritz, Todd J. – Robertson, David B. (1989) (eds.): *The Facts On File Dictionary of Military Science*. New York, Oxford: Facts On File, Inc.
- Schwartz, Winn (1994): *Information warfare : cyberterrorism: protecting your personal security in the electronic age*. New York, NY: Thunder's Mouth Press
- Soós István Dezső (2003): *Bevetés a B-29 Superfortress II. Aranyas III*. évfolyam 2003/3 március
- Spiller, R. J. (1989): *A hadviselés emberi dimenziója a XX. században*. (Rövidített fordítás a Military Review 1988. évi 5. számából). In: *Honvédelem* XL. évfolyam; 1989. 3. szám; 108-117. pp.
- Szabó János (2003): *A terrorizmus politikai és kriminológiai értelmezése*. *Hadtudomány*; XIII. évf. 2. szám; 2003. június; 9-18. pp.
- Szabó József (szerk.) (1995): *Hadtudományi lexikon (A-L)*. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest.
- Szelei Ildikó (2002): *A katonai főiskolai hallgatók pályamotívumainak jellemzői*. *Hadtudomány*; XII. évf. 3. szám; 2002. szeptember; 83-94. pp.

- Taylor, R.H. – McDowell, J.D. (1989): Az alacsony intenzitású konfliktusokról (Rövidített fordítás a Military Review, amerikai folyóirat 1988. évi 3. számából). *Honvédelem*, XL. évfolyam; 1989. 1. szám; 112-116. pp
- Thuróczy János (2001): *A magyarok krónikája*. (A kötet magyar fordításban pontosan azt a szöveget közli, amely latin eredetiben 1488-ban jelent meg először – megj. Mező). Osiris Kiadó, Budapest
- Tőkei Ferenc (1995): *Szun-Ce: A hadviselés törvényei*. Balassi Kiadó, Budapest.
- Waltz, Edward (1998): *Information Warfare – Principles and Operations*. Boston, London: Artech House.
- Warry, John (1980): *A klasszikus világ hadművészete*. Gemini Kiadó, Budapest

Annotáció

Dr. Mező Ferenc:

AZ EMBERI SZÜKSÉGLETEKRE IRÁNYULÓ LÉLEKTANI MŰVELETEK (PSYOPS)
című tanulmányához

Jelen tanulmány egy interdiszciplináris terület - az emberi szükségletekre irányuló lélektani műveletek (PSYOPS) - bemutatására törekszik egy folyóiratcikk által megengedett tömör terjedelmi keret határait feszegetve. A terület interdiszciplináris voltából adódóan: a) a PSYOPS témakörben kevésbé jártas olvasók kedvéért röviden felvázoljuk a lélektani műveletekkel kapcsolatos azon ismereteket, amelyek minimálisan szükségesek lehetnek a tanulmány olvasásakor; b) a lélektanban kevésbé jártas olvasók kedvéért kitérünk Abraham Maslow „szükséglet-hierarchia” elméletére (a humán szükségletekkel kapcsolatban ugyanis a Maslow-féle elmélet szerepel a NATO PSYOPS doktrínában); c) végül a minimálisan szükséges PSYOPS és lélektani alapokra építve elméleti és hadtörténeti példákon keresztül demonstráljuk a humán szükségletekre irányuló PSYOPS alkalmazási lehetőségeit.

Szerző neve: dr. Mező Ferenc

Katonai rendfokozat: nincs

Levelezési cím: Debreceni Egyetem Pszichológiai Intézet
4010 Debrecen, Egyetem tér 1.

Mobil: 30/656-1-565

E-mail: mezof@freemail.hu